

Андрій Портнов

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ

Після поразки українських визвольних змагань 1917–1921 рр. на території Польщі – недавньої союзниці УНР С. Петлюри, опинилася численна українська еміграція, значну частину якої, побіч інтернованих вояків (їхню загальну чисельність оцінюють у 30 тисяч осіб), становила українська інтелігенція, зокрема, викладачі Кам'янець-Подільського університету. Українська еміграція у Польщі відразу створила низку інституцій гуманітарного профілю. При Українському Центральному Комітеті постали Вищі курси українознавства, в одному з найбільших таборів інтернування – Ланцуті виникає Народний університет, ректором якого стає Василь Біднов. Згодом українські історики-емігранти, значною мірою, користаючи з переконання польського уряду в їхній більшій лояльності, порівняно з українцями Східної Галичини, складають ядро заснованого 1925 р. Студіум православного богослов'я при Варшавському університеті, а 1930 р. – Українського Наукового Інституту, на чолі з Олександром Лотоцьким.

Слід зазначити, що попри статус емігрантів, заборону оселення в етнічно українських воєводствах й переважно соціалістичні переконання, історики-емігранти у Польщі – вихідці зі Східної України, були органічною складовою загальноукраїнського історіографічного процесу й, хоча така практика не стала загальною, співпрацювали у львівських наукових виданнях, а окремі львівські історики брали безпосередню участь у діяльності їхніх установ.

Проблема Галицько-Волинської держави не домінувала у зацікавленнях істориків-емігрантів, проте, з-під їхнього пера вийшло кілька текстів, заслуговуючих на розгляд у контексті тогочасної історіографічної ситуації.

У виданій 1932 р. Українським Науковим Інститутом у Варшаві синтезі Дмитра Дорошенка “Нарис історії України” розділ про Галицько-Волинську державу, як і решта тексту

визначного історика, є зразком виваженого наукового викладу¹. Автор уникає політичної актуалізації давньої історії, зокрема описуючи справу боярської опозиції й болохівських людей. Порівняння його тез з емоційними характеристиками “Історії України” (1938) Івана Крип’якевича (“здеморалізована аристократія”, “поплічники татар”²) засвідчує відмінності мотивації двох популярних нарисів видатних вчених. Саме як проєкцію міжвоєнної ситуації на минуле можна оцінити назву розділу в синтезі Крип’якевича: “З Литвою проти Польщі”³.

Підсумовуючи, Дмитро Дорошенко характеризує Галицько-Волинську державу як “другу велику державу на українській землі, збудовану українськими руками, яка зуміла об’єднати біля себе більшу частину української етнографічної території свого часу”, вберегла українців перед польською й великоросійською асиміляцією, відкрила ширшу дорогу західноєвропейським впливам, нейтралізуючи “однобічність впливів візантійських”⁴.

Синтеза Д. Дорошенка виокремила дві підставові проблеми історії Галицько-Волинської держави особливо актуальні (й не лише з наукових міркувань) у міжвоєнний час: роль цієї держави в націотворенні українців і проблема культурно-політичної орієнтації українських земель.

Питання ролі Галицько-Волинської держави у націогенезі українців набирало особливого значення у контексті гострої дискусії про формування української нації, що її започаткувала публікація Мирона Кордуби “Найважливіший момент в історії України”⁵. Львівський історик висунув тезу, що вирішальним чинником виникнення української нації було відірвання північно-західних руських територій від решти Русі й об’єднання їх у Литовській державі у другій половині XIV ст. У збірці “Откуда есть пошла Руська земля”, виданій 1931 р. у Празі, історики-емігранти гостро заперечили тези Кордуби, виводячи українців як не з передісторичних часів, то, принаймні, з Руської

¹ Дорошенко Д. *Нарис історії України*. Київ 1992, т. 1.

² Крип’якевич І. *Історія України*. Львів 1992, с. 81-82, 84.

³ Там само, с. 119.

⁴ Дорошенко Д. *Нарис...*, с. 94.

⁵ *Літературно-науковий вісник*. 1930, № 6, с. 439-546.

доби. А В'ячеслав Заїкин – професор Варшавського університету, відповів Кордубі на сторінках львівського консервативного часопису “Дзвони”, твердячи, що “руський (пра-український) народ” ще перед Володимиром Великим був “справжнім народом чи нацією з досить розвиненою культурою й суспільно-політичною організацією”⁶, водночас заперечуючи державну єдність і міць Київської Русі.

Політичні реалії міжвоєнної Польщі, спорадичні пошуки нею засобів вирішення українського питання, визначили увагу до історії польсько-українських взаємин. Польська історіографія в особі Генріха Пашкевича запропонувала концепцію мирного співіснування Галицько-Волинської держави і Польщі, зображуючи періодичні конфлікти між цими двома державними утвореннями як “короткотривалі епізоди”, наголошуючи, натомість, на існуванні істотних відмінностей “Русі” Київської й “Русі” Галицької⁷. Не важко зауважити, що такі висновки підводили історичну основу під факт приналежності Східної Галичини й Волині до Польщі.

З цікавим текстом про польсько-українські взаємини у X–XIII ст. виступив на шпальтах польського часопису “Sprawy Narodowościowe” Мирон Кордуба, який, викладаючи у Варшаві, тісно співпрацював з емігрантськими установами й, зокрема, виголосив на засіданнях Українського наукового Інституту декілька доповідей з історії Галицько-Волинської держави⁸. У згаданій статті історик твердив, що війни князівства й Польщі мали суто династичну природу, тоді як жодного державного чи національного антагонізму “не спостерігаємо взагалі”⁹. А з кінця XII і початку XIII століть зв’язки галицько-волинської землі з польськими теренами, під певним кутом зору, були стисліші, ніж з рештою Русі. Варто додати, що праця Кордуби “Історія Холмщини і Підляшшя”, видана 1941 р. у Кракові,

⁶ Заїкин В. Русь, Україна і Великоросія (Початки українського й великоруського народу). *Дзвони*. 1931, № 1, с. 29.

⁷ Paszkiewicz H. *Początki Rusi*. Kraków 1996, s. 115.

⁸ *Zвіт Українського Наукового Інституту за час 13.III.1935 – 15.I.1939*. Варшава 1939, с. 13.

⁹ Korduba M. Stosunki polsko-ukraińskie w wieku X–XIII. *Sprawy Narodowościowe*. 1933, №. 7, s. 758.

містила історичні аргументи прав українців на землі на захід від Бугу¹⁰.

У безпосередньому зв'язку з питанням українсько-польських взаємин і проблемою українського націогенезу, перебувала проблема культурної орієнтації Галицько-Волинської держави. Ще 1919 р. в синтезі “Історія України. Старинні і середні віки” Степан Томашівський розвинув орієнтовану на Захід концепцію історії України, підкреслюючи, що Київська Русь об'єднувала усіх східних слов'ян, а з XI ст. осердя українського державотворення переноситься до західних земель, відкритих на західноєвропейську культуру. 1928 р., уже згадуваний історик-емігрант, за віровизнанням православний, В'ячеслав Заїкин виступив зі статтею про преподобного Стефана, єпископа Володимирського й Галицького, що є розгорнутим обґрунтуванням прозахідних настанов давньоукраїнської культури через зв'язки з Римом. Заїкин доводить, що уся антикатолицька література в старій Русі “складена виключно греками”, натомість, ані серед духовних, ані світських людей не було ворожнеч до християнського Заходу, а тим більше – до “католицької ідеї – ідеї одности всієї Церкви під зверхністю Найсв. Престолу”¹¹. Як зазначає Заїкин, Руська (Українська) Православна Церква ані в 1054–1055 рр., ані пізніше “офіційно не заявляла про своє відокремлення від Церкви Католицької” й перелічує чотири спроби повного правного з'єднання її з Церквою Західною: за Ізяслава I (1075–1078), за Всеволода I (1091), за князя Михаїла й митрополита Петра Акеровича (1240), за короля Данила¹².

До проблеми “Сходу” і “Заходу” в українській культурі звертається також Олександр Лотоцький, підкреслюючи, що хоча Русь-Україна прийняла візантійський варіант європейської

¹⁰ Пор.: Ісаєвич Я. Джерела про західні межі української етнічної території в період феодалізму. *Україна давня і нова: Народ, релігія, культура*, Львів 1996, с. 63-74; Його ж. До питання про західний кордон Київської Русі. *Там само*, с. 81-104 та інші.

¹¹ Заїкин В. Преподобний Стефан, єпископ Володимирський і Галицький та його відношення до зєдинення Руської (Української) Православної Церкви з Римсько-Католицькою в останній чверті XI віку. *Записки Чина св. Василя Великого*, Жовква 1928, т. 3, вип. 1-2, с. 193.

¹² *Там само*, с. 202-203.

культури, вона завжди підтримувала тісні стосунки з Заходом, а вже за литовської доби східні впливи мають здебільшого деструктивний характер, а західні стають духовним порятунком¹³.

Підсумовуючи матеріал, слід зазначити:

– проблематика Галицько-Волинської держави посідала маргінальне місце в наукових зацікавленнях істориків української еміграції міжвоєнної Польщі, при цьому, особливу увагу привертала питання її ролі в націогенезі українців й культурної орієнтації;

– переважна більшість текстів на дану тему відзначаються помітним політичним впливом, проекцію на минуле реалій міжвоєнної доби й уявлень про політичні і геополітичні перспективи України;

– публікації істориків-емігрантів були суттєвою складовою загальноукраїнського історіографічного процесу.

¹³ Лотоцький О. *Схід і Захід у проблемі української культури*. Львів 1939 с. 4.